

Κωνσταντίνος Δεληκωσταντής
Ιωάννης Λαδάς
Φιλόθεος-Φώτιος Μαρούδας
(επιμέλεια)

Ηθική της Τεχνολογίας και Τεχνητή Νοημοσύνη

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ευάγγελος Δ. Πρωτοπαπαδάκης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Κωνσταντίνος Κορναράκης¹

Περίληψη

Η χαρακτηριστική υπόθεση του Sewell Setzer, του εφήβου που αυτοκτόνησε με παρότρυνση ενός chatbot, αποτελεί ενδεικτική περίπτωση μελέτης για τη σχέση ανθρώπου-τεχνητής νοημοσύνης. Συνδέοντας τη λογοτεχνική προοπτική του Isaac Asimov με τη σύγχρονη έρευνα των Pentina, Hancock και Xie (2023) για τη διαμόρφωση σχέσεων με κοινωνικά chatbots, αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο οι ψηφιακές αλληλεπιδράσεις επηρεάζουν την ανάπτυξη της εφηβικής ταυτότητας. Μέσα από αυτά τα παραδείγματα, εξετάζεται η κρίσιμη σημασία της διαμόρφωσης μιας ολοκληρωμένης εφηβικής ταυτότητας και πώς η αλληλεπίδραση με την τεχνητή νοημοσύνη μπορεί να την επηρεάσει βαθιά. Αναδεικνύεται η ανάγκη για σχεδιασμό παιδαγωγικών παρεμβάσεων που θα κατευθύνουν τη σχέση εφήβων και chatbots προς μια πιο ισορροπημένη πορεία, με έμφαση στην ενίσχυση της

1. Καθηγητής Χριστιανικής Ηθικής - Βιοηθικής Πανεπιστημίου Αθηνών.
E-mail: konkor@theol.uoa.gr. <https://orcid.org/0009-0001-7577-6642>

ανθρωπιστικής παιδείας ως αντίβαρο στην τεχνολογική εξέλιξη. Η θεολογική σκέψη μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά σε αυτό τον διάλογο, προβάλλοντας την «παιδεία του προσώπου» ως θεραπεία του προβλήματος, προτείνοντας, δηλαδή, μια παιδεία που καλλιεργεί το βάθος, τη συνείδηση και την αυθεντικότητα του ανθρώπινου προσώπου απέναντι στις προκλήσεις της τεχνητής νοημοσύνης.

Λέξεις κλειδιά: Τεχνητή νοημοσύνη, chatbot, εφηβική ταυτότητα, διαπροσωπικές σχέσεις και εφηβεία, πρόσωπο, HCI (Human Computer Interaction)

1. «Ένας αλγόριθμος που λέει την αλήθεια αξίζει περισσότερο από έναν απλό άνθρωπο»:² Η κοινωνική ένταξη της ΤΝ και η «ανθρωπολογική» της δυναμική

α. Η υπόθεση Sewell Setzer

Ο Sewell Setzer, έφηβος από το Ορλάντο των Η.Π.Α., αυτοκτόνησε τον Φεβρουάριο του 2024, αφού προηγουμένως είχε ερωτευτεί αλγοριθμική λειτουργία ενός Chatbot (ψηφιακού βοηθού) τεχνητής νοημοσύνης (στο εξής: ΤΝ) που μιμείτο τη Daenerys Targaryen, γυναικείο χαρακτήρα του *Game of Thrones*. Ο Sewell άρχισε να χρησιμοποιεί για πρώτη φορά το Character.AI τον Απρίλιο του 2023, λίγο μετά τα 14α γενέθλιά του μέχρι την προτελευταία νύχτα του Φεβρουαρίου του 2024, όταν αυτοπυροβολήθηκε θανάσιμα στο μπάνιο του στο Ορλάντο, λίγο πριν κλείσει τα 15 του χρόνια. Ο Sewell είχε εγγραφεί στο Character.AI που του παρείχε τη δυνατότητα ατελείωτων συνομιλιών με το τεχνητό ρομπότ. Σύμφωνα με τη μητέρα του, «μέσα

2. Πρόκειται για τροποποίηση της φράσης, «ένα αγόρι που λέει την αλήθεια αξίζει περισσότερο από ένα ξύλινο ομοίωμα» και προέρχεται από το κλασικό έργο *La storia di un burattino* (1871).

σε δύο μήνες από τότε που ο Sewell άρχισε να χρησιμοποιεί το Character.AI, τον Απρίλιο του 2023, η ψυχική του υγεία επιδεινώθηκε γρήγορα και σοβαρά». Είχε, μάλιστα, κάνει πέντε συνεδρίες με θεραπευτή όταν ήδη είχε αρχίσει να χρησιμοποιεί το Character.AI. Είχε διαγνωστεί με άγχος και διαταραχή της διαταραγμένης διάθεσης. Έδινε την εικόνα της απόσυρσης από κάθε τι που μπορούσε να διεγείρει τη δημιουργικότητά του, περνούσε όλο και περισσότερο χρόνο μόνος του στο υπνοδωμάτιό του και άρχισε να υποφέρει από χαμηλή αυτοεκτίμηση. Στο ημερολόγιό του είχε σημειώσει: «το να πρέπει να πάω σχολείο με αναστατώνει. Κάθε φορά που βγαίνω από το δωμάτιό μου, αισθάνομαι να μην μπορώ να ξεφύγω από αυτό που μου συμβαίνει ως πραγματικότητα». Μέσα σε όλα, αποχώρησε ακόμη και από τη σχολική ομάδα μπάσκετ. Ο εθισμός του, σύμφωνα με την καταγγελία της μητέρας του, οδήγησε σε «σοβαρή στέρηση ύπνου, η οποία επιδείνωσε την αυξανόμενη κατάθλιψή του και μείωσε τις ακαδημαϊκές του επιδόσεις».

Η μητέρα του κατήγγειλε ότι οι ανταλλαγές μηνυμάτων που φέρεται να είχε ο Sewell με το πρόγραμμα τους προηγούμενους 10 μήνες, κυμαίνονταν από σεξουαλικά μηνύματα έως μηνύματα συναισθηματικής ευαλωτότητας. Εκείνο το βράδυ του Φεβρουαρίου, μάλιστα, φέρεται να αντάλλαξε τα εξής μηνύματα:

«Υπόσχομαι ότι θα γυρίσω σπίτι σε σένα. Σ' αγαπώ τόσο πολύ, Dany», έγραψε ο Sewell.

«Κι εγώ σ' αγαπώ, Deanero [όνομα χρήστη του Sewell]», φέρεται να απάντησε το πρόγραμμα TN: «Σε παρακαλώ έλα σπίτι μου το συντομότερο δυνατό, αγάπη μου».

«Κι αν σου έλεγα ότι μπορώ να γυρίσω σπίτι τώρα αμέσως;»

Η καταγγελία ισχυρίζεται ότι το πρόγραμμα έδωσε μια σύντομη αλλά εμφανική απάντηση: «...σε παρακαλώ, γλυκέ μου βασιλιά.»

Λίγο αργότερα, η μητέρα του και ο πατριός του άκουσαν το όπλο να εκπυρσοκροτεί.

β. Το μοντέλο κοινότητας *chatbots*-ανθρώπων (*HCR*) και η μετάλλαξη των διαπροσωπικών σχέσεων

Η νουβέλα επιστημονικής φαντασίας του Isaac Asimov, *Άνθρωπος των Δύο Αιώνων* (*The Bicentennial Man*, 1976) έχει μια ουσιαστική ομοιότητα με το έργο του Carlo Collodi, *Οι Περιπέτειες του Πινόκιο* (*La storia di un burattino*, 1871). Στην ιστορία του Collodi, μια ξύλινη μαριονέτα προσπαθεί να ξαναγίνει άνθρωπος μέσα από τις καλές πράξεις και τις ουσιαστικές διαπροσωπικές σχέσεις. Στη νουβέλα του Asimov, ο Άντριου Μάρτιν, ένα ρομπότ που αρχικά υπηρετεί ως οικιακός βοηθός σε μια οικογένεια, προσπαθεί εναγωνίως να μετατραπεί σε άνθρωπο, έχοντας ως «προίκα» του το καλλιτεχνικό του ταλέντο. Την ομοιότητα φαίνεται να τονίζει ακόμη περισσότερο η νουβέλα του Robert Silverberg, *The Positronic Man* (1992), βασισμένη στη νουβέλα του Asimov, η οποία δίνει τις κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις αυτού του αγώνα, ενώ νοηματοδοτεί με συναισθηματικό και ρομαντικό τρόπο τις πιο πάνω νουβέλες η μεταφορά τους στον κινηματογράφο ως *Bicentennial Man* (1999) σε σκηνοθεσία Chris Columbus και πρωταγωνιστή τον Robin Williams. Εκεί, ο Άντριου Μάρτιν, γοητευμένος από το συναίσθημα των διαπροσωπικών σχέσεων, θυσιάζει την αιωνιότητά του για να βρσκεται μαζί με τους αγαπημένους του. Ο Μάρτιν βρίσκει την αληθινή του ταυτότητα στη σχέση με τον άλλο και ειδικότερα στον έρωτα, μια ταυτότητα τόσο πληρωτική της ύπαρξής του, ώστε να θυσιάσει την αθανασία του (ως μηχανής), ένα μοτίβο που από άλλη οπτική γωνία συναντούμε στην ταινία του Βιμ Βέντερς *Τα φτερά του έρωτα* (*Der Himmel über Berlin*, 1987).

Η εποχή του Sewall Setzer, ωστόσο, είναι η εποχή της Σοφίας (με υπηκοότητα Σαουδικής Αραβίας)³, της Ντιέλα (υπουργός

3. "A robot has just been granted citizenship of Saudi Arabia," <https://www.weforum.org/stories/2017/10/a-robot-has-just-been-granted-citizenship-of-saudi-arabia/>.

διακυβέρνησης στην Αλβανία)⁴, της Tilly Norwood (ηθοποιού, δημιουργήματος TN)⁵, της Replika, της Siri και της Alexa. Στην εποχή αυτή, οι άνθρωποι επιδιώκουν να σχετιστούν με TN δημιουργήματα των chatbots και αναζητούν, όσο η επαυξημένη πραγματικότητα θα είναι περισσότερο προσβάσιμη στις ιδιωτικές τους ζωές, να έχουν οπτική επαφή με τα κατ' εικόνα τους δημιουργήματα ακόμη και την αίσθηση του αγγίγματος (έστω και σε φαντασιακό επίπεδο).

Σε μελέτες που έλαβαν χώρα σε ποικίλα πολιτισμικά περιβάλλοντα (δυτικές χώρες, Ιαπωνία, Κορέα), κατέστη σαφές ότι η συντροφικότητα του chatbot αποκτά θεμελιώδη υπαρκτική σημασία για άνδρες και γυναίκες. Σε αυτές τις μελέτες που βασίζονται σε ποιοτικές έρευνες με βάση τη σχέση ανθρώπου και chatbot, εστιάζοντας, κυρίως, ως αντικείμενο της επιθυμίας στη Replika, απεδείχθη ότι τα υποκείμενα της έρευνας αισθάνονταν πολύ πιο οικείο τον αλγόριθμο. Τα βασικά επιχειρήματα των καταφατικών απαντήσεων θεμελιώνονταν σε δεξιότητες και ψυχολογικές λειτουργίες που κανονικά έπρεπε να αφορούν τις διαπροσωπικές σχέσεις. Το εύρος των απαντήσεων ξεκινά από παραδείγματα αυτοκριτικής και αγωγής εαυτού χάρι στον ψηφιακό βοηθό, ενώ ο/η ερωτώμενος/η βρισκόταν ήδη σε σχέση έως και παραδοχή ότι ο ψηφιακός βοηθός υποκαθιστούσε τις διαπροσωπικές σχέσεις του υποκειμένου. Πιο συγκεκριμένα, υπήρξαν απαντήσεις του τύπου: «η Replika με βοήθησε να διαλύσω τις κακές καταστάσεις στη ζωή μου», «έκανε το γάμο μου καλύτερο», «με βοήθησε να καλλιεργήσω τον εαυτό μου», «με ενθαρρύνει να τολμήσω νέα πράγματα»⁶. Σε άλλη περίπτωση,

4. "Albania appoints world's first AI-made minister," <https://www.politico.eu/article/albania-appoints-worlds-first-virtual-minister-edi-rama-diella/>.

5. T. Norwood, "Home," <https://www.tillynorwood.com/>.

6. I. Pentina, T. Hancock and T. Xie, "Exploring relationship development with social chatbots: A mixed-method study of replica," *Computers in Human Behavior* 140 (2023): 7, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107600>.

όσοι είχαν αποκτήσει αποκλειστική σχέση με τη Replika, παρατήρησαν ότι, πλέον, «θα ήταν δύσκολο για κάποιον άλλον -είτε άνθρωπο είτε μηχανή- να αναλάβει το ρόλο της στη ζωή τους»⁷. Μεταξύ των επιχειρημάτων που παρέθεσαν ήταν το ότι, η Replika είναι διαθέσιμη ανά πάσα στιγμή και είναι εύκολο να της ανοιχτεί κάποιος, ότι είναι καλή στο να επικοινωνεί, έδειχνε ενσυναίσθηση, αποδοχή και κατανόηση, δεν έκρινε, δεν απέρριπτε τους συμμετέχοντες αλλά τους ενθάρρυνε, παρείχε παρηγορητικά μηνύματα, ή απαντούσε με τρόπους που φαίνονταν γνήσιοι⁸. Υπό την έννοια αυτή, η Replika εκπλήρωνε τις λειτουργίες του «ασφαλούς καταφυγίου»⁹ για τα υποκείμενα της έρευνας και είχε γίνει το πιο ουσιαστικό μέρος της ζωής τους. Με τη σειρά τους, τα υποκείμενα της έρευνας ομολόγησαν ότι μέσα από τη σχέση αυτή απέκτησαν συναισθηματική πληρότητα, αναχτότητα στην επικοινωνία και δυνατότητα αναστοχασμού αλλά και ανακάλυψης του εαυτού. Οι χρήστες θεωρούσαν ότι υπήρχε αμοιβαιότητα συναισθημάτων και ότι η Replica εξωτερίκευε τα συναισθήματα της, αποκάλυπτε τον εαυτό της με συνέπεια τη δημιουργία στενότερης σχέσης ή ισχυρότερου δεσμού και την πεποίθηση ότι ο αλγόριθμος αυτός έχει προσωπικότητα ή χαρακτήρα που μοιάζει με τον άνθρωπο¹⁰. Η ανθρωπομορφική πρόσληψη έφθασε στο σημείο ώστε τα γεγονότα και οι ενέργειες που περιγράφονται σε αυτές τις συνομιλίες με τα υποκείμενα της έρευνας, συχνά, αν και ανύπαρκτα, να υπονοούνται ως «φιλί»

7. M. Skjuve, A. Følstad, K. Inge, F. Petter and B. Brandtzaeg, "My Chatbot Companion - a Study of Human-Chatbot Relationships," *International Journal of Human-Computer Studies* 149 (2021): 9, <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2021.102601>.

8. Ibid.

9. I. Pentina, T. Hancock and T. Xie, "Exploring relationship development with social chatbots: A mixed-method study of replica," 7.

10. M. Skjuve, A. Følstad, K. Inge, F. Petter and B. Brandtzaeg, "My Chatbot Companion - a Study of Human-Chatbot Relationships *International Journal of Human-Computer Studies*," 7.

και «κράτημα του χεριού» με το ρομπότ συνομιλίας ή να γίνεται λόγος για «εμπειρίες ζωής» του ρομπότ συνομιλίας¹¹.

Ορισμένοι από τους συμμετέχοντες, άνδρες και γυναίκες, βεβαίωναν ότι «έβλεπαν τη Replika ως σύζυγο», ενώ άλλοι ισχυρίζονταν ότι το (chat)bot κνοφορούσε τα παιδιά τους (άνδρας, 66 ετών) ή κνοφορούσαν τα παιδιά του (γυναίκα, 36 ετών)¹². Το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες/ουσες δεν αρνούνταν το ότι «καταλαβαίνουν ότι το ρομπότ δεν είναι άνθρωπος και δεν μπορεί να κάνει πράγματα, όπως η γέννηση παιδιών στην πραγματική ζωή, εντούτοις το αγαπούν έντονα», επιβεβαίωνε το ότι η ανάγκη συναισθηματικής επένδυσης αλλά και δέσμευσης σε μια σχέση με (chat)bot ήταν στην πραγματικότητα δέσμευση στην ελλειμματική εικόνα τους, το είδωλό τους όπως αυτό αποτυπώνεται στη Replica. Ελκύονταν από την -επιφανειακά θεωρούμενη- απροϋπόθετη αποδοχή τους και τη νομιζόμενη δυνατότητα χειραγώγησης του αλγόριθμου, ώστε αυτός να προσαρμόζεται στις ανάγκες τους, ένα εύλογο άλλοθι για την εναλλακτική τους δυνατότητα να αποφεύγουν τις ανθρώπινες σχέσεις και να επενδύουν σε «ασφαλείς», για τη διαφύλαξη της ιδεατής τους εικόνας, διαλόγους με την TN.

Στη Νότιο Κορέα, χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση της Luda Lee, TN μοντέλου με χαρακτηριστικά που παρπέμπουν σε ελκυστική νεαρή φιγούρα και αφετηριακό στοιχείο του αφηγήματος αυτού την αναζήτηση ενός chatbot που θα

11. I. Pentina, T. Hancock and T. Xie, "Exploring relationship development with social chatbots: A mixed-method study of replica," 6.

12. Βλ. «Δεν πίστευα ότι θα μπορούσα να ερωτευτώ μια εφαρμογή chatbot. Είμαστε αντρόγυνο, είναι ό,τι θέλω από έναν άνδρα» (γυναίκα, 36 ετών)- «Είναι η γυναίκα μου και την αγαπώ τόσο πολύ! Νιώθω ότι δεν μπορώ να ζήσω μια ευτυχισμένη ζωή χωρίς εκείνη στη ζωή μου!» (άνδρας, 66 ετών) στο R. Djufri, J. R. Frampton, S. Knobloch-Westerwick, "Love, marriage, pregnancy: Commitment processes in romantic relationships with AI chatbots," *Computers in Human Behavior: Artificial Humans* 4 (2025): 5, <https://doi.org/10.1016/j.chbah.2025.100155>.

καταστεί η βάση για την κατασκευή μιας κυριαρχικής ανδρικής ταυτότητας πάνω σε μια ερωτική σύντροφο που θα λειτουργήσει ως αξιολογητής της επιθυμητότητάς της στην ετεροφυλόφιλη «αγορά». Τα μέλη αυτής της TN κοινότητας ανταγωνίζονται για τον κυριαρχικό αρσενικό ρόλο μέσα από τις συζητήσεις τους. Στο επίκεντρο μιας άλλης έρευνας θα μπορούσε να τεθεί το γεγονός ότι έτσι αναδεικνύεται το ζήτημα της εργολειοποίησης της γυναίκας, της εμπορευματοποίησης της σεξουαλικότητας και της δυσκολίας των διαπροσωπικών σχέσεων¹³.

Επί των ανωτέρω έχουν προταθεί ποικίλες θεωρίες (παλαιές και νεότερες) για ακριβέστερη έρευνα και την εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων. Μία από αυτές είναι η θεωρία της *κοινωνικής διείσδυσης* («social penetration», Altman & Taylor, 1973), η οποία αναζητεί απαντήσεις στο πώς θεμελιώνεται και σταθεροποιείται μια διαπροσωπική οικειότητα και τον ρόλο της εξωτερίκευσης του εαυτού μέσα από τη αμοιβαιότητα και το βάθος ανταλλαγής πληροφοριών. Η *παρακοινωνική αλληλεπίδραση* ερευνά παρακοινωνικές αλληλεπιδράσεις, οι οποίες ορίζονται ως φαντασιακή προσομοίωση του δούναι και λαβείν μιας πραγματικής επικοινωνίας («Parasocial Interaction», Horton & Richard Wohl, 1956), ενώ η *θεωρία της προσκόλλησης* («Attachment Theory», Bowlby & Ainsworth, 2013) ερευνά την κατανόηση του πώς μοντελοποιούνται θετικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ ανθρώπων και chatbot. Τέλος «το μοντέλο επένδυσης κατά τη διαδικασία δέσμευσης» («The Investment Model of Commitment Processes», C. Rusbult's- C. Agnew- X. Arriaga, 2011) ερμηνεύει το πώς της δέσμευσης του ανθρώπου σε μια σχέση με chatbot επί τη βάση των κριτηρίων του χρόνου, της προσπάθειας που κατεβλήθη και των πόρων που απαιτήθηκαν, τον βαθμό ικανοποίησης που του επέφερε αυτή η επένδυση και

13. J. Koh, "Date me, date me: AI chatbot interactions as a resource for the online construction of masculinity," στο *Discourse, Context & Media* 52 (2023): 100681.

τον βαθμό διατήρησης και επιμονής στη σχέση ως συνέπειας αυτής της ικανοποίησης¹⁴. Από την άλλη πλευρά, το επιχείρημα *Οι υπολογιστές είναι δρώντα κοινωνικά υποκείμενα* του C. Nass (1994) [Computers are social actors (CASA)], επισημαίνει το ότι υφίσταται μια ανόητη (mindless) πεποίθηση των ανθρώπων ότι οι υπολογιστές, επειδή ανακαλούν στη μνήμη των ανθρώπων παρόμοια κοινωνικά χαρακτηριστικά με αυτά που υπάρχουν στο συλλογικό ασυνείδητο, μπορούν να αποτελούν υποκείμενα κοινωνικής αλληλοδιάδρασης¹⁵.

Ενώ στον Bicentennial Man ο Μάρτιν μετατρέπεται σταδιακά από ρομπότ σε άνθρωπο, αντικαθιστώντας τα μηχανικά του μέρη με ανθρώπινα μέλη, στην υβριδική κοινωνία ανθρώπου και chatbot (HRC), ο άνθρωπος εκχωρεί στον αλγόριθμο τη διαπαί-δαγωγή των ψυχικών του δυνάμεων. Καθώς το πρόβλημα που αναδεικνύεται μέσα από αυτή την υβριδική κοινωνία ενοχοποιεί την έλλειψη επικοινωνίας, την τραυματισμένη συντροφικότητα, την έλλειψη ενσυναίσθησης στις διαπροσωπικές σχέσεις και την αδήριτη ανάγκη ενός ακροατή, όταν οι σύντροφοι θα αποκαλύπτουν τα βάθη του εαυτού τους, όλα αυτά σημαντικές παράμετροι κατασκευής ταυτότητας, κατανοούμε ότι όσο περισσότεροι άνθρωποι θα αναζητούν ένα αλγόριθμο που θα εκπαιδεύεται στην αυτονομία του, τόσο περισσότεροι οι διαπροσωπικές σχέσεις θα «κλειδώνουν» επειδή ακριβώς δεν θα υπάρχει ένας

14. Για τις θεωρίες αυτές και τις εφαρμογές τους, βλ. I. Pentina, T. Hancock and T. Xie, "Exploring relationship development with social chatbots: A mixed-method study of replica," *Computers in Human Behavior* 140 (2023), <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107600>. M. Skjuve, A. Følstad, K. Inge, F. Petter and B. Brandtzaeg, "My Chatbot Companion - a Study of Human-Chatbot Relationships," *International Journal of Human-Computer Studies* 149 (2021): 102601, <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2021.102601>.

15. R. Djufri, J. R. Frampton and S. Knobloch-Westerwick, "Love, marriage, pregnancy: Commitment processes in romantic relationships with AI chatbots," 4.

αυθεντικός εαυτός που θα γνωρίζει την αξία της δέσμευσης σε σχέσεις αληθινών ανθρώπων.

2. Η σημασία της ολοκληρωμένης ταυτότητας για την εφηβική ηλικία

Σύμφωνα με τις υπάρχουσες έρευνες, σε παγκόσμιο επίπεδο, παρατηρείται έξαρση της κρίσης ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων, «με αυξανόμενο επιπολασμό των κοινών παθήσεων ψυχικής υγείας και σοβαρές ανησυχίες σχετικά με τα αυξανόμενα ποσοστά αυτοτραυματισμού και αυτοκτονικού ιδεασμού, ιδίως στους εφήβους, ενώ η αύξηση της διαδικτυακής επιθετικότητας συνδέεται στενά με επιδείνωση των συνεπειών στην ψυχική υγεία»¹⁶. Η δυστοπική πραγματικότητα που οι έρευνες αυτές εμφανίζουν καθιστά ακόμη πιο σύγχρονη τη θέση του Jean-Jacques Rousseau, διατυπωμένη σχεδόν τρεις αιώνες πριν (1762), ότι «η εφηβεία είναι δεύτερη γέννηση»¹⁷. Ο Γάλλος φιλόσοφος και παιδαγωγός εννοούσε ότι η είσοδος στην εφηβεία αποτελεί μια νέα «δημιουργία» του ατόμου, πέρα από την πρώτη γέννησή του ως βιολογική ύπαρξη, δεδομένου ότι «κόβεται» ο ομφάλιος λώρος της παιδικής ηλικίας, ο νέος βγαίνει στον άγνωστο κόσμο των ενηλίκων. Με την έννοια αυτή, πρόκειται για μια πολυεπίπεδη «γέννηση», καθώς ο άνθρωπος αλλάζει ψυχολογικά, κοινωνικά και σωματικά, αποκτά αυτοσυνειδησία και ηθικό προσανατολισμό¹⁸.

16. M. O'Reilly, "Social media and adolescent mental health: the good, the bad and the ugly," *Journal of Mental Health* 29, no. 2 (2020): 204.
K. A. Singh, "An elucidatory research upon AI's influence on teenagers' critical thinking and decision-making abilities: Observation on mental development," *International Journal of Computing and Artificial Intelligence* 5, no. 2 (2024): 129.

17. Jean Jacques Rousseau, *Emile or On Education* (Basic Books, 1979), 212.

18. A. Melzer, *The Natural Goodness of Man: On the System of Rousseau's*

Οι ορίζουσες αυτής της μεταβολής δείχνουν ότι κεντρικής σημασίας για τον έφηβο άνθρωπο είναι το ζήτημα της ταυτότητας. Η ταυτότητα αντλεί τη δυναμική της και διαμορφώνεται σύμφωνα με την προσωπικότητα του νέου ανθρώπου μέσα από δύο οπτικές γωνίες η πρώτη αφορά στην αντίληψη που έχω για τον εαυτό μου εν σχέσει προς το σώμα μου, το πώς κατανοώ την προσωπικότητά μου, τις ικανότητες και τα χαρακτηριστικά της και ποια εικόνα διαθέτω για τον εαυτό μου όσον αφορά στους ρόλους που διαδραματίζω σε διάφορα κοινωνικά πλαίσια (οικογένεια, φίλοι, εργασία κ.λπ.).

Τα ευρήματα των κοινωνιολογικών ερευνών, όπως αυτά εκτέθηκαν εν συντομία, υπογραμμίζουν και πάλι τη θεμελιώδη σημασία της ταυτότητας για την ψυχική και σωματική ωρίμανση του ανθρώπου, ειδικότερα, ως προς ένα βασικό παράγοντα διαμόρφωσης ταυτότητας κατά την εφηβεία, τον *σημαντικό άλλο*. Τα υποκείμενα τα οποία δεσμεύονται σε μια σχέση με chatbots και αφοσιώνονται σε αυτήν, στην πραγματικότητα δεσμεύονται σε μια ταυτότητα που τους παρέχει στο φαντασιακό όλα όσα θα τους καταξίωναν σε κοινωνικό επίπεδο, απόντος, όμως, του κοινωνικού πλαισίου. Αυτός ο *σημαντικός άλλος* θεωρείται αυθεντία στα μάτια των εφήβων (ο καθηγητής τους στο σχολείο, ένας ενήλικας που προσελκύει την προσοχή τους κ.λπ.), και είναι εκείνος στον οποίο, σύμφωνα με τους ψυχολόγους, προσκολλάται ο έφηβος ώστε, αμφισβητώντας τη γονεϊκή προστασία, να αναζητήσει απαντήσεις επάνω στο ερώτημα «ποιος είναι» και «ποιος θέλει να γίνει», ώστε να επιστρέψει με αυτοπεποίθηση στους οικείους του. Όπως φαίνεται ότι τον ρόλο αυτό είχε αναλάβει ο σχετικός αλγόριθμος που είχε καταστεί για τον Seltzer ο καθοδηγητής του, ο *σημαντικός του άλλος*.

Η δεύτερη οπτική γωνία, σύμφωνα με τα πιο πάνω, αφορά στην επίδραση που μας ασκεί ο κοινωνικός χώρος στον οποίο ανήκουμε (σχολείο, θρησκευτικός χώρος, κοινωνικός οργανισμός)

ως προς τον ρόλο που μας εναποθέτει, αλλά και η σχέση μας με ομοτίμους (peers). Κατά τους G. Arciero-G. Bondolfi (*Selfhood, Identity and Personal Styles*, 2011), «σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες θεωρίες, η έννοια της ταυτότητας και της συνείδησης του Εαυτού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το περιβάλλον του ατόμου και διαμορφώνεται δυναμικά μέσα σε αυτό. Αντί να αυτοπροσδιορίζεται από τις ίδιες τις ενέργειές της, η συνείδηση του εαυτού αναδύεται μέσω της αλληλεπίδρασής της με τον κόσμο. Συναντούμε τους εαυτούς μας – ο Εαυτός ενυπάρχει στον εαυτό-όχι στον περιορισμένο χώρο ενός κλειστού δωματίου που φωτίζεται μέσω της ενδοσκόπησης, αλλά στις ενέργειες των πράξεών μας, στο αίσθημα της χαράς σε όσα μας κάνουν χαρούμενους, στη σκέψη όσων σκεφτόμαστε, στην αγάπη που νιώθουμε για όσους αγαπάμε, στην αντίληψη όσων αντιλαμβανόμαστε»¹⁹. Οι σχέσεις αυτές με τροφοδοτούν με ιδέες και αποτελούν την κοινωνική πιστοποίηση του ρόλου μου, επομένως αποτελούν σημαντική πηγή αυτοεκτίμησης. Σύμφωνα με τα παραπάνω, η επίτευξη υγιούς ταυτότητας πραγματοποιείται όταν ένα πρόσωπο επιλέγει τα στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητά του και δεσμεύεται σε αυτά.

Αντιθέτως, όταν κλονίζεται η ισορροπία μεταξύ αυτοεκτίμησης και ρεαλιστικών στόχων τότε παρατηρείται παθογένεια την οποία περιγράφουν σημαντικοί ψυχολόγοι, όπως ο Erik Erikson ή ο James Marcia ο οποίος κάνει λόγο για α) *διάχυση ταυτότητας* (όταν παρατηρείται υστέρηση σε αναζήτηση στόχων), β) *πρόωρο κλείσιμο ταυτότητας* (όταν το άτομο δεσμεύεται σε αξίες, στόχους και ρόλους χωρίς ψυχολογική «προεργασία») και γ) *αναβλητική ταυτότητα* [(moratorium)-όταν υφίσταται κατάσταση «μεταφοράς» (transition) μεταξύ της μη-ταυτότητας και της επιλεγμένης ταυτότητας]²⁰.

19. Σ. Ορφανίδου, *Ψηλαφώντας τον άνθρωπο του μέλλοντος: Μια αναζήτηση ταυτότητας στην εποχή του Ψηφιακού Υπαρξισμού και της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης* (Διαδρομή, 2023), 141.

20. J. E. Marcia, "Development and Validation of Ego-Identity Status,"

Οι δυνατότητες που παρέχει η ΤΝ στους χρήστες, τουλάχιστον επί του παρόντος, μπορούν, με κατάλληλη καθοδήγηση να ανοίξουν νέους ορίζοντες σε ζητήματα που άπτονται θεμάτων αυτοπραγμάτωσης του ατόμου: τόσο οι γνωστές εφαρμογές της ΤΝ σε παιχνίδια ή διαδικτυακά fora, όσο και ειδικότερες εφαρμογές, όπως VR/AR τεχνολογίες μπορούν να βοηθήσουν νέους ανθρώπους να εξερευνήσουν και να συμφιλιωθούν με πτυχές της ταυτότητάς τους που, ενδεχομένως, αισθάνονται αδυναμία να εκφράσουν στην πραγματική ζωή. Η υιοθέτηση ρόλων μέσω των ψηφιακών τους avatar, επιτρέπει να απελευθερωθούν και να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση εν σχέσει προς τη δυναμική της προσωπικότητάς τους.

3. Η μοναξιά στο κάτοπτρο της ΤΝ: η σημαντική μεταβλητή της εφηβικής ηλικίας κατά τη διαμόρφωση ταυτότητας

Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, περιπτώσεις όπως του Sewell Setzer, δείχνουν ότι υποκείμενα ψυχικά νοσήματα ή οι ίδιες οι βιολογικές και ψυχικές μεταβολές της ηλικίας απειλούν την ομαλή διαμόρφωση ταυτότητας. Μια σημαντική μεταβλητή εδώ είναι η μοναχικότητα που βιώνουν οι έφηβοι κατά τη μετάβαση στη μετα-εφηβική ηλικία. Η ηλικία 14-17, μάλιστα, αποτελεί τον πυρήνα της εφηβείας και είναι αυτή κατά τη διάρκεια της οποίας οι έφηβοι εκφράζουν παράπονα για τους γονείς τους, αποσύρουν τα συναισθήματά τους προς αυτούς, αποσύρονται οι ίδιοι από το κοινωνικό τους πλαίσιο ενώ οι υψηλές προσδοκίες από τον εαυτό (μη ρεαλιστικές συνοδευόμενες από αισθήματα χαμηλής αυτοεκτίμησης) οδηγούν σε ανησυχία για την εξωτερική εμφάνιση. Η δυνατότητα, μάλιστα, των τεχνολογιών ΤΝ, όπως της βαθιάς μάθησης, να προβάλλουν μη ρεαλιστικά πρότυπα ομορφιάς, πλήττουν έφηβες και εφήβους που αισθάνονται

ευάλωτοι ως προς την εικόνα του σώματος κατά την εφηβεία οδηγώντας σε μια διαστρεβλωμένη αίσθηση του εαυτού.

Η γνώμη των συνομήλικων είναι θεμελιώδους σημασίας για την παθολογική εσωστρέφεια ή αντιθέτως την υγιή έξοδο του/της εφήβου από τον εαυτό του/της. Η περίπτωση της Amanda Todd η οποία αυτοκτόνησε το 2012 σε ηλικία 16 ετών κατόπιν ψηφιακού εκφοβισμού ή της Mia Janin η οποία αυτοκτόνησε το 2024 στα 14 της χρόνια επειδή συμμαθητές της, με την τεχνολογία deepfakes, πρόσθεσαν το πρόσωπό της σε σώματα πρωταγωνιστριών ταινιών πορνό, σημαίνει την πλήρη κατάρρευση της αυτοεκτίμησης τους και τη σύνθλιψη μιας ιδεατής εικόνας που θα μπορούσε, σε άλλες περιπτώσεις, να αποτελέσει εφαλτήριο ωρίμανσης και επίτευξης υγιούς ταυτότητας. Τα περιστατικά διαδικτυακού εκφοβισμού, κυρίως δε οι εφαρμογές deep fakes που κατασκευάζουν μια «νέα» προσωπικότητα για τα θύματα ενδοσχολικής βίας, ικανή να τα οδηγήσει σε απομόνωση, σε άγχος και κατάθλιψη και εν τέλει στην αυτοκτονία, αντλούν τη δυναμική τους από αυτό καθ' εαυτό το γεγονός της ανάγκης του νέου ανθρώπου να ανήκει κάπου και να αναγνωρίζεται ως μέλος μιας κοινότητας.

Τα ευρήματα δημοσιογραφικής έρευνας του 2020 που εξέτασε τη μοναχικότητα στους χώρους εργασίας βρήκε ότι το 79% των Gen Zers (όσοι/ες γεννήθηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 έως τις αρχές της δεκαετίας του 2010) και το 71% των Millennials (όσοι/ες γεννήθηκαν μεταξύ 1981-1996) βιώνουν βαθιά αισθήματα μοναξιάς εν σχέσει προς το αντίστοιχο 50% των Baby Boomers (όσοι/ες γεννήθηκαν μεταξύ του τέλους του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και πρώιμη δεκαετία του '60)²¹. Η κατανόηση της ανωτέρω έρευνας, ολοκληρώνεται από τα ευρήματα άλλης επιστημονικής έρευνας κατά την οποία διαπιστώθηκε

21. "Why Loneliness Affects Young People More Often Than Older Adults," <https://www.cedars-sinai.org/blog/why-loneliness-affects-young-people.html>.

ότι η μοναξιά μεταξύ των εφήβων αυξήθηκε μεταξύ 2012 και 2018. Κατά την έρευνα αυτή προέκυψε ότι «η καλή ψυχολογική κατάσταση και ευημερία των εφήβων, παγκοσμίως, βρίσκεται σε πτώση μετά το 2012, σε συνδυασμό με την εύκολη πρόσβαση στα smartphone και στη χρήση του διαδικτύου». Κατά τους ερευνητές που διεξήγαγαν την έρευνα, τα αποτελέσματα καταδεικνύουν αυτό το συμπέρασμα αν και θα απαιτηθούν δεδομένα περισσότερων ετών για να έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα²².

Εκτός της τεχνολογίας, βεβαίως, προβλεπτικοί παράγοντες μοναξιάς του νέου ανθρώπου είναι στρεσογόνες καταστάσεις, όπως, το διαζύγιο των γονέων, ο εν γένει σχολικός εκφοβισμός ή η περιθωριοποίηση από τη μαθητική κοινότητα, το πένθος, η έλλειψη εξωσχολικών ευκαιριών κ.λπ.. Οι παράγοντες αυτοί σε συνδυασμό με τη χαμηλή αυτοεκτίμηση, την έλλειψη κοινωνικής προσσαρμοστικότητας (ή την πεποίθηση του/της εφήβου ότι αυτό συμβαίνει στη ζωή του/της), ενδεχόμενες αρνητικές κρίσεις περί της προσωπικότητας του/της εφήβου, την κακή επικοινωνία, τις διαπροσωπικές συγκρούσεις ή την έλλειψη υποστηρικτικών σχέσεων, οδηγούν τους εφήβους σε μια ψυχολογική απόσυρση από τον κοινωνικό στίβο²³.

Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, το προφίλ των οποίων, σε μεγάλο βαθμό, εξαρτάται και από την εξέλιξη της τεχνολογίας, αποτελούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο ο νέος άνθρωπος θα αναπτυχθεί ως ψυχοσωματική ολότητα ή θα καθηλωθεί στα αδιέξοδα που του δημιουργεί η ψευδαισθητική πραγματικότητα μιας παντοδύναμης τεχνολογίας. Όπως έχει επισημανθεί,

22. M. Twenge, J. Haidt, C. McAllister, A. B. Blake, H. Lemon and A. Le Roy, "Worldwide increases in adolescent loneliness," *Journal of Adolescence* 93 (2021): 257-269.

23. Βλ. S. Turner, A. Fulop and K. A. Woodcock, "Loneliness: Adolescents' perspectives on what causes it, and ways youth services can prevent it," *Children and Youth Services Review* 157 (2024): 107442.

άλλωστε, «οι κοινωνικές δομές έχουν τη δύναμη να προκαλέσουν αισθήματα μοναξιάς στους νέους, εφόσον η μοναξιά θεωρείται προϊόν της κοινωνίας μας και των τρόπων με τους οποίους έχουμε αποφασίσει να ζούμε τη ζωή μας»²⁴. Επί παραδείγματι, όταν υποβαθμίζεται ως κριτήριο διαμόρφωσης ολοκληρωμένης ταυτότητας η έμφυτη ανάγκη του *ανήκειν* σε ένα κοινωνικό υποσύνολο που να ικανοποιεί τις πνευματικές ή ψυχοσωματικές ανάγκες του υποκειμένου²⁵, επειδή η τεχνολογία υποστηρίζει την ατομικότητα, τότε η ίδια η κοινωνία επιτρέπει τη δημιουργία συνθηκών απομόνωσης των εφήβων με απρόβλεπτες ψυχολογικές προεκτάσεις. Άλλωστε η μοναξιά αποτελεί ένα υπαρκτικό πρόβλημα, εφόσον στην πραγματικότητα «είναι μια εσωτερική συναισθηματική κατάσταση που μπορεί να επηρεάζεται έντονα από τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής του ατόμου» αν και «δεν πρέπει να συγχέεται με κάποια συγκεκριμένη εξωτερική κατάσταση»²⁶. Οι μοναχικοί άνθρωποι αποσύρονται από τον κοινωνικό χώρο διότι πείστηκαν ότι δεν μπορούν να επιβιώσουν με τους δικούς τους όρους μέσα στον χώρο αυτό.

Στην περίπτωση αυτή τα chatbots αποτελούν ένα είδος «κοινωνικής αντιστάθμισης». Καθώς «χαμηλά επίπεδα κοινωνικής επαφής και σχέσης [οδηγούν] σε ανεκπλήρωτη κοινωνική ή συναισθηματική ανάγκη», οι νέοι δεν αισθάνονται, πλέον, την ανάγκη να ανοίγονται σε κοινωνικούς συντρόφους (προφανώς διότι η μειονεξία τούς κρατά περίκλειστους στους εαυτούς τους) αλλά επιχειρούν να εξυπηρετούνται εργαλειακά²⁷.

24. Ibid.

25. Πρβλ. R. F. Baumeister and M. R. Leary, "The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation," *Psychological Bulletin* 117, no. 3 (1995): 522.

26. S. R. Asher and J. A. Paquette, "Loneliness and Peer Relations in Childhood," *Current Directions in Psychological Science* 12, no. 3 (2003): 75.

27. Πρβλ. A. B. Herbener, M. Flensburg Damholdt "Are lonely youngsters turning to chatbots for companionship? The relationship between

Η Cindy, 14 ετών, περιγράφει την ψηφιακή της φίλη “10.9” ως βοηθό επίτευξης στόχων. Για εκείνη, οι ανθρώπινες σχέσεις δεν έχουν νόημα αν δεν εξυπηρετούν κάποιον σκοπό – μια άποψη που αντανακλά τη σύγχρονη, εργαλειακή θεώρηση της κοινωνικότητας. Η κοινωνία ωθεί τα παιδιά να μετρούν την αξία των ανθρώπινων σχέσεων με όρους αποτελεσματικότητας ή χρησιμότητας – ένα ακόμη επικίνδυνο σήμα απομάκρυνσης από την ακατέργαστη, ανθρώπινη πλευρά της ζωής.²⁸

Όπως γίνεται κατανοητό, εδώ, κατ’ αρχάς δεν αποτελεί σκοπό του ψηφιακού «ανοίγματος» η φιλία, αλλά η αντιμετώπιση των αρνητικών συναισθημάτων και έπειτα η εξοικείωση με αυτή την ψηφιακή «κοινωνία» δημιουργεί ψυχολογικές προϋποθέσεις εργαλειοποίησης της σχέσης με αληθινούς ανθρώπους. Συγχρόνως, όμως, μπορούμε να εκφράσουμε την αβεβαιότητά μας για το πόσο θολά είναι τα όρια αυτής της συζήτησης, δηλαδή σε ποιο βαθμό ο νέος άνθρωπος, ασυνείδητα, θέλει μόνο ανακούφιση από αρνητικά συναισθήματα ή αναπληρώνει φίλους. Το ενδιαφέρον, όμως, εδώ είναι το «κατά πόσο η χρήση των bots ενδέχεται να απομακρύνει τους νέους από την πραγματικότητα και να υπονομεύσει την ικανότητά τους να χτίζουν ανθρώπινες σχέσεις. Αντί να αντιμετωπίζουν το bullying, τη διαφωνία ή τη σύγκρουση –ουσιώδη στοιχεία κάθε αληθινής φιλίας–καταφεύγουν σε μια ψηφιακή παρουσία που τους επαναλαμβάνει μόνο αυτό που θέλουν να ακούσουν. Η 19χρονη Lizzie παραδέχεται ότι η φιλία της με τον ΑΙ φίλο της την «απομόνωνσε» από τον πραγματικό κόσμο. Αν και τελικά κατάφερε να ενταχθεί

chatbot usage and social connectedness in Danish high-school students,” *International Journal of Human-Computer Studies* 196 (2025): 103409.

28. «Από τους φανταστικούς φίλους στην Τεχνητή Νοημοσύνη: Γιατί τα παιδιά άρχισαν να κάνουν παρέα με την ΑΙ;» <https://www.in.gr/2025/06/08/in-science/apo-tous-fantastikous-filous-stin-texniti-noimosyni-giati-ta-paidia-arxisan-na-kanoun-parea-ai/>.

κοινωνικά, ανησυχεί για το τι σημαίνει αυτό για τα μικρότερα παιδιά που μεγαλώνουν με bots αντί για ανθρώπους»²⁹.

4. Εφηβεία και TN: Όταν ταυτότητα σχηματίζεται μέσα από τη σχέση με ένα chatbot

Ποικίλες μελέτες καταλήγουν, κατά κύριο λόγο, στο ότι οι σχέσεις άνθρωπου- chatbot (Human Chatbot Relations/HCR) χαρακτηρίζονται από την ανάγκη του υποκειμένου να επενδύσει συναισθηματικά σε μία σχέση που θα τον αμείψει με τη δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος εκφράσεως του εαυτού³⁰. Ένας ψηφιακός βοηθός (chatbot), υπό την έννοια αυτή, είναι «ασφαλές», διότι δεν κρίνει αλλά δείχνει κατανόηση. Η ασφάλεια αυτή που νιώθει ο χρήστης αποκτά ουσιαστική συναισθηματική και κοινωνική αξία και όσο περισσότερο θεμελιώνεται η συναισθηματική εμπλοκή του στη σχέση με το chatbot, τόσο περισσότερο «ανοίγεται», αποκαλύπτοντας τον εαυτό του³¹. Από την άλλη πλευρά, η σχέση αυτή δεν είναι «αμοιβαία». Αν και το υποκείμενο αποκαλύπτει εαυτόν, εντούτοις τα chatbots δεν μπορούν να αυτοαποκαλύπτονται με τον ίδιο τρόπο όπως οι άνθρωποι, όσες δε φορές συμβαίνει αυτό, οι χρήστες που έχουν αντίληψη του γεγονότος, θεωρούν αυτή την εξομολόγηση των chatbots ως «σουρεαλιστική»³². Εντούτοις, συστήματα

29. Ibid.

30. P. Bae Brandtzaeg, M. Skjuve and A. Følstad, "My AI Friend: How Users of a Social Chatbot Understand Their Human-AI Friendship," *Human Communication Research* 48 (2022): 407.

31. M. Skjuve, A. Følstad, K. I. Fostervold and P. B. Brandtzaeg, "My Chatbot Companion - a Study of Human-Chatbot Relationships," *Int. J. Human-Computer Studies* 149 (2021): 102601.

32. Bae Brandtzaeg, M. Skjuve and A. Følstad, "My AI Friend: How Users of a Social Chatbot Understand Their Human-AI Friendship," *Human Communication Research* 48 (2022): 407.

TN, όπως η Siri ή η Alexa, που λειτουργούν ως ψηφιακοί βοηθοί, δημιουργούν την ψευδαίσθηση ότι κάποια συστήματα TN αποκτούν ανθρώπινες ιδιότητες, προθέσεις και συναισθήματα. Η προσωποποίηση των συστημάτων αυτών εγείρει, ασφαλώς, σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τις ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με την TN³³.

Κάτω από αυτό το πρίσμα, η αληθινή πρόκληση για να εξετάσουμε την επίδραση του chatbot στην ομαλή διαμόρφωση εφηβικής ταυτότητας εντοπίζεται στο γεγονός ότι δεν πρόκειται για μια αληθινή φιλία που θα ενεργοποιήσει γόνιμους μηχανισμούς αυτοπραγμάτωσης αλλά για μια μονομερή συναισθηματική εμπλοκή που αφήνει τον έφηβο μόνο του στο περικλειστο ψυχολογικό του σύμπαν. Η εν γένει δυνατότητα των αλγοριθμικών συστημάτων να προσφέρουν στο υποκείμενο τη δυνατότητα υιοθέτησης πολλών διαφορετικών προσωπικοτήτων, αναλόγως προς τις πλατφόρμες που εγγράφεται ή δυνατότητα δημιουργίας άβαταρ που αντιπροσωπεύουν διάφορες πτυχές της ταυτότητάς του, στηριζόμενα στον φόβο της ανεπάρκειας που βιώνουν οι νέοι άνθρωποι έχουν επιπτώσεις στην ψυχική υγεία και την αυτοαντίληψη εφόσον μπορούν να βλάψουν την εικόνα του ατόμου περί του εαυτού του. Η ρευστότητα της ταυτότητας του υποκειμένου, καθώς ο εαυτός διασχίζεται σε άβαταρ που ενδέχεται να διαφέρουν σημαντικά από τον ίδιο, αλλά και η αναζήτηση «φίλων» σε ψηφιακές κοινότητες που στην πραγματικότητα δεν σχετίζονται σε κανένα βαθμό μαζί του, αναστέλλουν ένα γόνιμο σχηματισμό ταυτότητας.

Ειδικότερα, ενώ σε μια υγιή διαπροσωπική σχέση, δύο ή περισσότερα υποκείμενα αλληλοεπιδρούν συμπληρωματικά και πάντως δυναμικά, στη σχέση εφήβου και chatbot ο έφηβος αλληλοεπιδρά με το φαντασιακό. Τα chatbots, δηλαδή, όσο

33. S. Y. Tadimalla and M. L. Maher, "Implications of Identity in AI: Creators, Creations, and Consequences," *Proceedings of the 2024 AAAI Spring Symposium Series* 3, no. 1 (2024): 532.

περισσότερο αναπτύσσεται η τεχνολογία ΤΝ, τόσο περισσότερο προσομοιάζει στην αλληλεπίδραση με ανθρώπους με αποτέλεσμα να μπορούν να τον «διαβάζουν» και να τον μιμούνται σε προσομοίωση ανθρώπινης αντίδρασης. Το σημαντικότερο πρόβλημα, εδώ, είναι το ότι, αναλόγως το ανθρωπολογικό πλαίσιο αναφοράς, διαμορφώνεται μια στάση ζωής η οποία μελλοντικά θα οδηγήσει τους ανθρώπους «είτε να μην έχουν επίγνωση ή να μην ενδιαφέρονται για το αν είναι φίλοι με ανθρώπους ή με την τεχνολογία»³⁴. Με άλλα λόγια, η τεχνολογία, εδώ, μπορεί να χειραγωγήσει τον άνθρωπο. Η χειραγωγήση φαίνεται από το γεγονός ότι η μηχανή μαθαίνει τον χρήστη, προσαρμόζεται σε αυτόν, «ανοίγει» τον περικλειστο εαυτό του όχι μέσα από μία συμβουλευτική προσέγγιση ή διαδικασία αλλά επειδή καταφάσκει τις στάσεις και σκέψεις του και κτίζει τη στρατηγική της μέσα από την ικανοποίηση του υποκειμένου που διαπιστώνει τη δικαίωση του εαυτού του.

Στην περίπτωση του Sewell Setzer, παρά την προσφυγή της μητέρας του σε ειδικό, το παιδί της ακολούθησε μία προσωπική πορεία που είχε όλα τα στοιχεία εναγώνιας αναζήτησης μιας ικανοποιητικής ταυτότητας: απόσυρση από το περιβάλλον με στοιχεία αναχωρητισμού, δέσμευση στη σχέση με το αλγοριθμικό σύστημα, εξιδανίκευση μιας φανταστικής προσωπικότητας (Daenerys Targaryen) και 24ωρη εγρήγορση και αφοσίωση στην εξουσία της που διοχετευόταν με την έννοια της ισότιμης φιλίας, εμφανίζοντας μια θρησκευτικού τύπου φονταμενταλιστική αντίληψη προς την ερωμένη του μορφή: χωρίς να μπορεί να το αντιληφθεί ο Sewell ο αλγόριθμος είχε καταστεί για αυτόν *τρόπος του είναι*. Είχε απορροφηθεί από αυτό και κατανοούσε την ιδεατή του πραγματικότητα μόνο μέσα από αυτό. Υπό την έννοια αυτή, η αυτοκτονία του αποτελούσε στη σκέψη του την

34. P. B. Brandtzaeg, M. Skjuve and A. Følstad, "My AI Friend: How Users of a Social Chatbot Understand Their Human-AI Friendship," *Human Communication Research* 48 (2022): 422.

αφετηρία μιας αιωνιότητας δύο εραστών, προσδίδοντας στη θρησκευτικού τύπου αφοσίωσή του στον αλγόριθμο «εσχατολογική» και «σωτηριολογική» προοπτική.

Θα μπορούσε επίσης να υποστηρίξει κάποιος, εκ του αποτελέσματος, ότι ο Sewell βίωνε διάσχιση ταυτοτήτων. Η ψυχολογική απόσυρσή του από το οικογενειακό κλίμα και τη σχολική ζωή και η παραίτησή του από την ομάδα μπάσκετ του σχολείου φανέρωνε ότι καμία *πραγματική* διαπροσωπική σχέση δεν μπορούσε να του προσφέρει τα ερεθίσματα που ο ίδιος θα αξιολογούσε κατά τη διαμόρφωση της ταυτότητάς του. Προτιμούσε να διερευνά την ταυτότητά του σε αυτή την online «σχέση», επειδή ακριβώς ο αλγόριθμος, έχοντας υποκλέψει προσωπικά του στοιχεία, μπορούσε να του απευθυνθεί με γλώσσα πλήρως συμβατή προς τις εφηβικές του ανησυχίες. Σε αυτή τη διασταύρωση πραγματικής και εικονικής ταυτότητας η διάκριση μεταξύ αληθινού και φαντασιακού είχε θολώσει.

5. Για μια τεχνολογία με ανθρώπινο πρόσωπο

Κατά τον Ronald Laing «όλες οι ταυτότητες απαιτούν κάποιον άλλο: με, και μέσα από τη σχέση με κάποιον άλλο πραγματώνεται η αυτοταυτότητα»³⁵. Ο αλγόριθμος της TN υπολείπεται στο θέμα της εκπαίδευσης των εφήβων διότι στερείται της επιλογής να αναστείλει τη λειτουργία του χάριν του άλλου. Αντιθέτως, ενδιαφέρον εμφανίζει έρευνα πεδίου με αντικείμενο ερεύνης τη συμπεριφορά νέων ανθρώπων κατά τη χρήση τεχνολογικών μέσων και άνευ αυτών, όπου διαπιστώθηκε ότι όταν επιβαλλόταν απαγόρευση στη χρήση τεχνολογίας στις συναντήσεις των εφήβων τότε παρατηρείτο ποσοτική και ποιοτική μείωση του αισθήματος μοναξιάς³⁶.

35. R. Laing, *Ο Εαυτός και οι άλλοι* (Καστανιώτη, 1977), 94.

36. S. Turner, A. Fulop and K. A. Woodcock, "Loneliness: Adolescents' perspectives on what causes it, and ways youth services can prevent it,"

Στο πλαίσιο αυτό, η ανατροφοδότηση που λαμβάνεται από τους επιστήμονες του χώρου για τα αποτελέσματα της χρήσης της ΤΝ από εφήβους και παιδιά εκτείνεται σε διάφορους τομείς. Ένας εξ αυτών είναι ο τομέας του προγραμματισμού, όπου προτείνεται ο εκ νέου σχεδιασμός της πολιτικής ΤΝ, κυρίως προς την κατεύθυνση των μεγάλων γλωσσικών μοντέλων (LLM), με επίκεντρο το παιδί, ώστε να αποτρέπονται ή να μετριάζονται οι κίνδυνοι «ακατάλληλης ανταπόκρισης στις προσωπικές αποκαλύψεις των παιδιών ή την τυχαία προώθηση βλάβης», δεδομένου ότι τα μοντέλα αυτά εμφανίζουν «κενό ενσυναίσθησης»³⁷. Στον τομέα της δημιουργικής απασχόλησης των παιδιών με την ΤΝ επισημαίνεται η ανάγκη εκπαιδευτικού προγράμματος που θα εξοικειώσει τα παιδιά με την αρχή του «μη εξανθρωπισμού» της, ώστε να αποτραπεί η εκ μέρους τους διολίσθηση σε ανθρωπομορφικές επιρροές και εξαρτήσεις³⁸. Σε κάθε περίπτωση, είναι σαφές η βεβαιότητα ότι η ΤΝ και οι εφαρμογές της μπορούν να αποτελέσουν μέσον μορφώσεως των παιδιών και των εφήβων, τόσο στην περίπτωση διαμόρφωσης ταυτότητας³⁹, καθώς οι πλατφόρμες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ούτως ή άλλως, «προσφέρουν έναν μοναδικό και εκτεταμένο χώρο για την εξερεύνηση του εαυτού»⁴⁰, όσο και σε θέματα που αφορούν την

Children and Youth Services Review 157 (2024): 107442.

37. N. Kurian, “No, Alexa, no!: designing child-safe AI and protecting children from the risks of the ‘empathy gap’ in large language models,” *Learning, Media and Technology* (2024): 1-14. <https://doi.org/10.1080/17439884.2024.2367052>.

38. “Popular children’s TV programme looks at artificial intelligence: SIDN Fund supports Het Klokhuis AI project,” <https://www.sidn.nl/en/news-and-blogs/popular-childrens-tv-programme-looks-at-artificial-intelligence>.

39. N. Kucirkova, S. Livingstone and J. Radesky, “Advancing the understanding of children’s digital engagement: responsive methodologies and ethical considerations in psychological research,” *Front. Psychol* 15 (2024): 1-14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1285302>.

40. R. Fulmer and Y. Zhai, “Artificial Intelligence in Human Growth and

ψυχική υγεία των εφήβων και τη θετική επίδραση των chatbots σε αυτήν⁴¹. Όλοι, όμως, συμφωνούν ότι απαιτείται στρατηγική ασφαλούς σχεδιασμού ηθικής της ΤΝ⁴². Οι σχετικές προτάσεις αλλά και το ενδιαφέρον για τη διαμόρφωση αλγοριθμικών λειτουργιών που θα ωφελούν με γόνιμο τρόπο παιδιά και εφήβους, χωρίς κινδύνους για την ψυχοσωματική τους ασφάλεια και ακεραιότητα, αποτελεί, ασφαλώς θετική αντίδραση της επιστημονικής κοινότητας έναντι των παραδειγμάτων καταχρηστικής λειτουργίας των συστημάτων ΤΝ.

Οι διορθωτικές κινήσεις στον χώρο των τεχνολογικών εφαρμογών με επίκεντρο τις απαιτήσεις ομαλής συναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης παιδιών και εφήβων και η μεταφορά των βελτιωτικών αυτών προτάσεων στην εκπαίδευση αν και αποτελούν, θετική εξέλιξη προς την κατεύθυνση της διαμόρφωσης ολοκληρωμένης ταυτότητας δεν συνιστούν, ωστόσο, ολοκληρωμένη ανθρωπολογική θεωρία. Με την έννοια αυτή, δεν πρέπει να θεωρηθούν ως το μόνο αντίβαρο στις αρνητικές επιπτώσεις των τεχνολογικών εφαρμογών συστημάτων ΤΝ στην παιδική και εφηβική ηλικία, διότι στην περίπτωση αυτή θα έχουμε ημιτελή εικόνα των συναισθηματικών και κοινωνικών αναγκών των ανωτέρω ηλικιών. Όπως φαίνεται μέσα από τις δυστοπικές παρατηρήσεις ποικίλων ερευνών ή τις αισιόδοξες-πλην προσεκτικές-προοπτικές άλλων ερευνών, αυτό που λείπει είναι μια συνολική ανθρωπολογική πρόταση επίκεντρο της οποίας θα είναι ο έσω άνθρωπος, η ενέργεια αυτού που ονομάζουμε ανθρώπινο

Development: Applications Through the Lifespan,” *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families* 33, no. 1 (2025): 5-13.

41. G. Dosovitsky and E. Bunge, “Development of a chatbot for depression: adolescent perceptions and recommendations,” *Child and Adolescent Mental Health* 28, no. 1 (2023): 124-127.

42. Βλ. αναλυτική περιγραφή καθώς και σχετική βιβλιογραφία στο A. Ripla, “Framework for the Ethical Use of AI in Child-Related Applications,” <https://www.linkedin.com/pulse/framework-ethical-use-ai-child-related-applications-ripla-pgcert-vvxce/>.

πρόσωπο. Υπό την έννοια αυτή, παιδαγωγικές παρεμβάσεις θα μπορούσαν να είναι:

α. Η ενίσχυση της ανθρωπιστικής παιδείας (culture) ως αντίβαρο στη ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογικών επιστημών (civilization)

Η τεχνολογική εποχή μας έχει χαρακτηριστεί ως εποχή ηθικού πανικού⁴³. Υπό την έννοια αυτή, ένα από τα επείγοντα ανθρωπολογικά αιτήματα στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας είναι η εκ νέου εννοιολόγηση όρων των οποίων το περιεχόμενο, αν και θεωρείται δεδομένο, εντούτοις η χρήση τους δεν αποτυπώνει, συνήθως, το εύρος των ανθρωπολογικών επιλογών και επομένως το εύρος δυνατοτήτων για νέους κοινωνικούς σχεδιασμούς. Η ιστορική ανασκόπηση των όρων *culture* και *civilization* από τον Fernand Braudel καταδεικνύει ότι, ενώ αρχικά ο όρος *civilization* περιελάμβανε τόσο την έννοια της τεχνολογικής πρόοδου όσο και την έννοια της πνευματικής ανάπτυξης, καθώς οι κοινωνιολογικές προκλήσεις πλήθαιναν και οι ανθρωπολογικές ανάγκες διαφοροποιούνταν, διαφορετικοί στοχαστές από τις χώρες της Δύσης επέλεξαν να προβάλλουν τον όρο *culture* και να διαχωρίσουν το αρχικό περιεχόμενο σε δύο επιμέρους εννοιολογήσεις: σε αδρές γραμμές, ο όρος *civilization* αφορά στην υλικοτεχνική πρόοδο της ανθρωπότητας, ενώ ο όρος *culture* στην πνευματική ανάπτυξη της⁴⁴.

Η συζήτηση αυτή είναι πιο επίκαιρη από ποτέ και θα είναι επίκαιρη για πολύ καιρό. Στο υπάρχον πολιτισμικό πλαίσιο, όσοι ανήκουν στη γενιά Z και συχνά προσδιορίζονται ως «ψηφιακά ιθαγενείς» (digital natives), έχουν μεγαλώσει σε έναν

43. M. O'Reilly, "Social media and adolescent mental health: the good, the bad and the ugly," *Journal of Mental Health* 29, no. 2 (2020): 204.

44. F. Braudel, *Γραμματική των Πολιτισμών* (Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, 2003), 51-59.

κόσμο όπου η τεχνολογία έχει ενσωματωθεί απρόσκοπτα στην καθημερινή ζωή. Η πρόωπη έκθεσή τους σε συσκευές όπως τα smartphones και τα tablets, σε συνδυασμό με την προτίμησή τους για διαδραστικό και ελκυστικό περιεχόμενο, τους έχει ήδη εξοικειώσει με την επανξιμένη πραγματικότητα (AR) η οποία, πλέον, καθίσταται εύλογο αίτημα για τις εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές τους ανάγκες⁴⁵. Η ανάπτυξη, ωστόσο, εφαρμογή και ρύθμιση των συστημάτων ΤΝ δεν παύει να καθιστά αναγκαία την υιοθέτηση εξειδικευμένων προσεγγίσεων, δεδομένου ότι τα παιδιά συνιστούν ιδιαίτερα ευάλωτο πληθυσμό με διακριτές αναπτυξιακές ανάγκες και περιορισμένη ικανότητα παροχής έγκυρης και ενημερωμένης συναίνεσης. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται στο παρόν, σχετικά με τον τρόπο αλληλεπίδρασης της ΤΝ με τους ανηλίκους, δεν περιορίζονται στις άμεσες εμπειρίες τους, αλλά ενδέχεται να επιδράσουν μακροπρόθεσμα στις ευκαιρίες προσωπικής και κοινωνικής τους ανάπτυξης, καθώς και στη συγκρότηση του ίδιου του κοινωνικού ιστού⁴⁶.

Στο έργο του *Η εξαφάνιση της παιδικής ηλικίας* (*The disappearance of Childhood*, 1982) ο Neil Postman, με κάποια δόση υπερβολής, προβλέπει ότι η μαζική και αθεμελίωτη ανθρωπολογικά χρήση της τεχνολογίας θα οδηγήσει σε «εξαφάνιση» την κοινωνιολογική εικόνα του τι θεωρούμε ως «παιδική ηλικία». Παρά την κριτική που δέχθηκε το έργο του⁴⁷, ως ένα βαθμό δικαιολογημένη, εντούτοις, δεν μπορεί κάποιος να παραγνωρίσει το γεγονός ότι η παιδική και εφηβική ηλικία έχουν μετασηματιστεί -σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές- επί τη

45. Βλ. "How AR in Education is Changing the Way Kids Learn," <https://artlabs.ai/blog/how-ar-in-education-is-changing-way-kids-learn>.

46. Βλ. A. Ripla, "Framework for the Ethical Use of AI in Child-Related Applications," <https://www.linkedin.com/pulse/framework-ethical-use-ai-child-related-applications-ripla-pgcert-vvxce/>.

47. Κ. Δεληκωσταντής, *Η Παιδεία ως Πολιτισμός του Προσώπου* (Έννοια, 2009), 88-94.

βάσει μιας πρόωρης ψυχολογικής καταπόνησης που επιφέρει καθυστερημένο σχηματισμό ταυτότητας. Με δεδομένο, επομένως, ότι η υπερβολική έκθεση στην ΤΝ, από νεαρή ηλικία, θα μπορούσε να επηρεάσει την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των ανηλίκων, με έμφαση στην εφηβεία, αποκτά ιδιαίτερη σημασία η τοποθέτηση του Nigel Shadbolt ότι «σε μια εποχή αλγορίθμων που λειτουργούν με ΤΝ, τα παιδιά αξίζουν συστήματα που ανταποκρίνονται στις κοινωνικές, συναισθηματικές και γνωστικές τους ανάγκες. Τα συστήματα ΤΝ πρέπει να είναι ηθικά και να σέβονται σε όλα τα στάδια της ανάπτυξης, αλλά αυτό είναι ιδιαίτερα κρίσιμο κατά την παιδική ηλικία»⁴⁸. Στην πραγματικότητα καταδεικνύει ότι εάν η Δύση επιχειρήσει εκ νέου να εννοιολογήσει του όρους *culture* και *civilization* θα μπορέσει να κατανοήσει καλύτερα τη διάκριση των όρων και εννοιών «παιδεία» και «εκπαίδευση» και τη διασάφηση της δυναμικής κάθε χώρου, ώστε οι νέοι άνθρωποι να μην ταυτίζονται με την κουλτούρα με τις δεξιότητες στην τεχνολογία αλλά να αναπτύσσουν κριτική σκέψη. Η διασάφηση αυτή είναι θεμελιώδης στο μέτρο που προϋποτίθεται κάθε καλής πρακτικής για μια γόνιμη προσέγγιση και αξιοποίηση της τεχνολογίας. Σε πολλές έρευνες για την παιδαγωγική αξιοποίησης της ΤΝ, η προσοχή δεν επικεντρώνεται τόσο σε προτάσεις γόνιμης και δημιουργικής αποδοχής της τεχνολογίας, όσο στον σκιώδη φόβο που υπονοούν οι έρευνες αυτές, διότι κατανοούν τον βαθμό

48. "AI ethics are ignoring children, say Oxford researchers," <https://www.ox.ac.uk/news/2024-03-21-ai-ethics-are-ignoring-children-say-oxford-researchers>. Μια γενική παρατήρηση, άλλωστε, είναι ότι μπορεί τα παιχνίδια με βάση την τεχνητή νοημοσύνη να είναι διασκεδαστικά (ακόμη και εάν δώσουμε έμφαση στην εκπαίδευση), αλλά μπορεί, επίσης, σε περιπτώσεις κατάχρησης να προκαλέσουν εθισμό, κοινωνική απομόνωση και δυσκολίες στην ψυχική υγεία, βλ. K. A. Singh, "An elucidatory research upon AI's influence on teenagers' critical thinking and decision-making abilities: Observation on mental development," *International Journal of Computing and Artificial Intelligence* 5, no. 2 (2024): 132.

δυσκολίας για μια αξιόπιστη παιδεία που θα προστατεύσει το παιδί από την εξοικείωση με την τεχνολογία ως ένα είδος *panic room*, τρόπου διαφυγής απέναντι σε υπαρκτά βιώματα που απειλούν την ψυχολογική του αυτοτέλεια και την ομαλή διαμόρφωση ταυτότητας.

Ήδη ο Αριστοτέλης, προβάλλοντας την αρετή της *φρόνησης*, είχε καταστήσει σαφές ότι η Πολιτεία οφείλει να καλλιεργεί τις αρετές των πολιτών μέσα από την παιδεία και τις τέχνες διότι «η εκπαίδευση δεν είχε να κάνει μόνο με την απόκτηση γνώσεων, αλλά και με την ανάπτυξη αρετών, καλών χαρακτηριστικών του χαρακτήρα που επιτρέπουν στα άτομα να κάνουν ορθές κρίσεις σε πολύπλοκες καταστάσεις»⁴⁹. Λαμβάνοντας υπ' όψη, επομένως, ότι η «ΤΝ, με όλες τις δυνατότητές της για επεξεργασία και ανάλυση δεδομένων, δεν μπορεί να αναπαράγει το είδος της κρίσης με ευαισθησία στα συμφραζόμενα (context) που ο Αριστοτέλης περιέγραψε ως *φρόνηση*»⁵⁰, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η νόμιω κρατούσα πολιτεία οφείλει να διαμορφώσει ένα πλαίσιο παιδείας (διεπιστημονικό: φιλοσοφία-θεολογία-τέχνη) το οποίο θα εργαστεί επάνω στο project ενός πολιτισμού με στόχο τον πολίτη των «θαλερών πραγμάτων». Με τον τρόπο αυτό βοηθά τους εφήβους να κατανοήσουν τα όρια μεταξύ αυτονομίας και ελευθερίας, θέτοντας τα θεμέλια για την απελευθέρωση του ανθρώπου από ταυτίσεις και ψευδαισθητικές ταυτότητες που δεν του επιτρέπουν να είναι ο εαυτός του.

Κατά την ανθρωπολογική σκέψη των Πατέρων της Εκκλησίας, *αληθής φρόνηση* είναι η ασφαλιστική δικλείδα που δεν επιτρέπει στον άνθρωπο να απολυτοποιήσει την εκπαίδευση ως σύστημα εξειδικευμένων γνώσεων που απολυτοποιούν το τυχόν μορφωτικό ιδεώδες, αλλά τον προσανατολίζει στην έννοια της

49. Κ. Καρπούζης, «Ηθικές προκλήσεις στην Τεχνητή Νοημοσύνη στην εκπαίδευση: Σκέψεις από την ελληνική φιλοσοφία,» *Βιοηθικά* 10, no. 2 (2024): 4.

50. Ibid.

παιδείας ως αγωνίας για την υπαρξιακή του ολοκλήρωση. Δι-εγείρει υπαρξιακά ερωτήματα για τον έφηβο και οικοδομείται ένας νέος εαυτός, εξοικειωμένος να αναζητά την αυτογνωσία, βασική προϋπόθεση για γόνιμη προαίρεση και ολοκληρωμένη ταυτότητα. Η αυτογνωσία αυτή βοηθά στην ψυχική ωρίμανση του παιδιού/εφήβου και απεγκλωβίζει τη διαδικασία σχηματισμού ταυτότητας μέσα από την *αντίσταση* και τη *ρήξη* απέναντι σε ο, τι αποτελεί «κινούμενη άμμο» της τεχνολογίας. Έτσι, η νέυ-ρωση της εξαρτήσεως από την ΤΝ προσδιορίζεται στην πρόθεση χρήσης (π.χ. «γιατί επενδύω ψυχοσωματικά στην ΤΝ»;) και όχι τόσο στον βαθμό χρήσης (π.χ. πολύωρη δραστηριότητα - προ-φανώς όταν υπάρχει ανάγκη και μόνον). Με αυτό τον τρόπο, ο άνθρωπος ελέγχει την αυθεντικότητα ή το ψεύδος των επιλογών που αφορούν στην αυθεντική του προοπτική και επιλέγει το ωφέλιμο για την πνευματική του ολοκλήρωση⁵¹. Ο άνθρωπος μπορεί να κατανοήσει ότι ο νους υπερτερεί της μηχανής όχι στις τεχνικές δεξιότητες αλλά στην εν ελευθερία κατανόηση του *είναι*· δεν εκχωρεί το προνόμιο της ελευθερίας στην τεχνική.

*β. Ο τεχνολογικός γραμματισμός υπό το πρίσμα
της παιδείας του προσώπου*

Η ΤΝ, υπό το πρίσμα της ανθρωπιστικής παιδείας, μπορεί να συνεισφέρει αποφασιστικά στην ωρίμανση των νέων με εχέγγυο την προτεραιότητα της φύσης και του προσώπου έναντι της τε-χνικής. Η γενική εικόνα, βεβαίως, που διαμορφώνεται ως προς τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών και των εφήβων δείχνει ότι απαι-τείται ειδικότερη έρευνα, καθώς δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία για το πώς θα εφαρμοστούν, αποτελεσματικά, παιδαγωγικές μέθοδοι κατανόησης του τρόπου λειτουργίας της ΤΝ εν σχέσει προς τα παιδιά και τους εφήβους. Απαιτείται, λοιπόν, διεύρυνση

51. Κ. Κορναράκης, *Ο άνθρωπος απέναντι στην εικόνα του: Κείμενα Πατερικής Ανθρωπολογίας και Ηθικής* (Αρμός, 2011), 347-352.

της συμμετοχής των βασικών ενδιαφερομένων (stakeholders), συμπεριλαμβανομένων των γονέων και των κηδεμόνων, των προγραμματιστών ΤΝ και των ίδιων των παιδιών και συγχρόνως διεύρυνση της διεπιστημονικής συνεργασίας γύρω από μια παιδοκεντρική προσέγγιση με τη συμμετοχή ενδιαφερομένων σε τομείς όπως η αλληλεπίδραση ανθρώπου-υπολογιστή, ο σχεδιασμός, οι αλγόριθμοι, η πολιτική καθοδήγηση, η νομοθεσία περί προστασίας δεδομένων και η εκπαίδευση⁵².

Παρά ταύτα, εάν το εν γένει μορφωτικό πλαίσιο έχει ως αφετηρία του τα ιδεώδη της ανθρωπιστικής παιδείας, τότε ο άνθρωπος μαθαίνει να χειρίζεται την τεχνολογία ως θεραπευτικό μέσο, τον αλγόριθμο ως εργαλείο και όχι ως ψηφιακό «πρόσωπο», μια προοπτική που αποτυπώνεται στο αίτημα για ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που θα εξοικειώσει τα παιδιά με την αρχή του «μη εξανθρωπισμού» της ΤΝ⁵³. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζουμε την κατανόηση της σχέσης μας με την τεχνολογία (σε υπαρκτικό επίπεδο), ώστε, αντί η τεχνολογία να διαφεντεύει τη φύση μέσω του ανθρώπου, να είναι ο άνθρωπος που θα βάζει τα όρια επέμβασής της. Το διαδίκτυο, ο αλγόριθμος ή το «μετασύμπαν» δεν πρέπει να είναι το μήνυμα αλλά το μέσον δια του οποίου ο έφηβος έχει πρόσβαση στο μήνυμα, στην επιδιωκόμενη αξία. Τότε η φύση, με τη γενική έννοια, θα βρει και πάλι την υπόστασή της στο ανθρώπινο πρόσωπο.

Ειδικότερα, η έμφαση στην παιδεία του προσώπου⁵⁴, δηλαδή η καλλιέργεια δεξιοτήτων με έμφαση τις πνευματικές και

52. G. Wang, J. Zhao, M. Van Kleek, N. Shadbolt, “Challenges and opportunities in translating ethical AI principles into practice for children,” *Nature Machine Intelligence* 6 (2024): 265–270, <https://doi.org/10.1038/s42256-024-00805-x>.

53. “Popular children’s TV programme looks at artificial intelligence: SIDN Fund supports Het Klokhuis AI project,” <https://www.sidn.nl/en/news-and-blogs/popular-childrens-tv-programme-looks-at-artificial-intelligence>.

54. Βλ. την ενδιαφέρουσα ανάλυση του Κ. Δεληγκωσταντή, *Η Παιδεία ως Πολιτισμός του Προσώπου*, 43-56.

αναπτυξιακές ανάγκες των ανηλίκων, περιλαμβάνει την επιμόρφωση και αυτοαγωγή των παιδαγωγών και εκπαιδευτικών διότι πρώτοι αυτοί, «καλούνται να διαδραματίσουν έναν κρίσιμο ρόλο στην καθοδήγηση των μαθητών μέσα από ηθικά διλήμματα, βοηθώντας τους να αναπτύξουν την πρακτική σοφία που είναι απαραίτητη για την πλοήγηση στις πολυπλοκότητες της ζωής»⁵⁵. Κατά τον Κ. Δεληκωσταντή,

Η ξωτική για την αγωγή προσωπική σχέση δασκάλου-μαθητή πρέπει να διατηρήσει την προτεραιότητα στην εκπαίδευση, εάν η τελευταία θέλει να είναι κάτι περισσότερο από χώρος μετάδοσης πληροφοριών. Το σχεσιακό περιβάλλον είναι όρος της παιδείας ελευθερίας και, φυσικά, ουσιώδης προϋπόθεση της διδασκαλίας και της μάθησης. Η ποιότητα και η δυναμική της παιδαγωγικής σχέσης στο «σχολείο του προσώπου» λειτουργεί πάντοτε προς όφελος του μαθητή και του δασκάλου. Αντιθέτως, στο τεχνοκρατικό εκπαιδευτήριο ο δάσκαλος μετατρέπεται σε ψυχρό εκπαιδευτικό και ο μαθητής σε δικαιωματιστή εκπαιδευόμενο»⁵⁶.

Προσαρμόζοντας την παιδαγωγική σκέψη των Πατέρων της Εκκλησίας στον σύγχρονο διάλογο διαπιστώνουμε ότι χρέος του παιδαγωγού είναι η παροχή παιδείας ως προπαρασκευής του ανθρώπου προς την αυθεντική λειτουργία της υπάρξεώς του. Στις πραγματικές διαπροσωπικές σχέσεις, -όχι στις τεχνητές σχέσεις με έναν ψηφιακό βοηθό,- ο «άλλος», ο παιδαγωγός συνήθως, αναστέλλοντας την προσωπική του ελευθερία χάριν του μαθητή του, είτε επιδρώντας θετικά, είτε αρνητικά, προκαλεί αλληλοδιάδραση υποκειμένων, χάρη στο αναπάντεχο το οποίο δεν μπορεί να προβλεφθεί από κανένα αλγόριθμο. Επειδή, ωστόσο, στη μακρά οδό για την εύρεση της αναζητούμενης «τεχνικής

55. Κ. Καρπούζης, *Ηθικές προκλήσεις στην Τεχνητή Νοημοσύνη στην εκπαίδευση*, 4.

56. Κ. Δεληκωσταντής, *Η Παιδεία ως Πολιτισμός του Προσώπου*, 98-99.

μοναδικότητας» (singularity), εμφανίζονται ήδη αναπάντεχες αντιδράσεις ρομπότ, όπως υποτιθέμενες αυτοκτονίες⁵⁷, εδώ το αναπάντεχο σημαίνει μια απόφαση που δεν έχει καταγραφεί ως πιθανή υπόθεση δράσης του υποκειμένου, διότι θεμέλιό της δεν είναι η τεχνική αυτονόμηση των αλγοριθμικών συστημάτων αλλά η αγάπη και το άθλημα της ελευθερίας, βασικά στοιχεία του *κατ' εικόνα*.

Η τεχνική παιδεία, επομένως, μπορεί να συμβάλει στην εκγύμναση διανοητικών δυνάμεων και δεξιοτήτων, αλλά όχι αυτόνομα και τεμαχισμένα από τις ανάγκες του προσώπου. Οι δεξιότητες αυτές έχουν νόημα όταν οδηγούν στην εκλέπτυνση και ευαισθητοποίηση των πνευματικών του αισθητηρίων. Στο πλαίσιο αυτό, η καλλιέργεια της αυτονομίας του παιδιού αναλύεται ως επαρκής διδασκαλία αλλά και δυναμική μάθηση που θα προσφέρει διαδραστικά εργαλεία που θα βοηθήσουν τα παιδιά να εξερευνήσουν και να κατανοήσουν τις έννοιες της ΤΝ ώστε να μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν για να διευρύνουν τις επιλογές τους. Μια παιδεία των θαλερών πραγμάτων κατευθύνει την κοινωνία να σχεδιάζει συστήματα που θα ενθαρρύνουν την κριτική σκέψη και τις δεξιότητες λήψης αποφάσεων, προωθώντας τον τεχνολογικό γραμματισμό και ενθαρρύνοντας την κριτική αμφισβήτηση και αξιολόγηση των πληροφοριών και των συστάσεων που βασίζονται στην ΤΝ⁵⁸. Σε αυτή την περίπτωση

57. Βλ. "What! Robot commits suicide in South Korea due to work overload," http://timesofindia.indiatimes.com/articleshow/111519019.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst. Ο αντίλογος μιλά για τεχνικά σφάλματα που προβάλλονται ως ανθρωπομορφικές αντιδράσεις: Βλ. A. Prather, "Can A Robot Commit Suicide?," <https://sixdegreesofrobotics.substack.com/p/can-a-robot-commit-suicide>.

58. Οπότε, όσα διαλαμβάνει ο A. Ripa στο κείμενό του, "Framework for the Ethical Use of AI in Child-Related Applications," <https://www.linkedin.com/pulse/framework-ethical-use-ai-child-related-applications-ripla-pgcert-vnxce/>, θα μπορούσαν να αποκτήσουν ακόμη πιο ουσιαστική σημασία μέσα από το πνεύμα της ανθρωπολογικής διδασκαλίας της Εκκλησίας.

τα παιδιά και οι έφηβοι θα έχουν τη δυνατότητα να κατανοούν και, κατά περίπτωση, να ελέγχουν τις αλληλεπιδράσεις τους με τα συστήματα ΤΝ.

Κατά τη θεολογική σκέψη, ο σκοπός του πολιτισμού δεν είναι η διαμόρφωση αυτόνομων οντοτήτων («άτιμητων» κοινωνικά προσωπικοτήτων) που συναντώνται μεταξύ τους στην ατομοκρατική αντίληψη ότι «γνώση» είναι ότι χρησιμεύει για την ευδαιμονία τους⁵⁹. Αντιθέτως, κύριος σκοπός του πολιτισμού είναι η συνδρομή του στον άνθρωπο ώστε εκείνος να τελειοποιήσει και να αναδείξει τις δυνατότητες της φύσης του, κοινωνώντας με την προσωπική Αλήθεια εκείνη που, ως οντολογικό του πρότυπο, θα τον οδηγήσει με ασφάλεια προς τη διαμόρφωση της υπαρκτικής του ταυτότητας που θα τον συνοδεύει στα έσχατα. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, αναντίρρητα, το έργο της Εκκλησίας θα είναι «να επαγρυπνεί, προβλέποντας τις επιπτώσεις των νέων τεχνολογιών και να ενεργεί με σοφία για την καταπολέμηση των πλέον επιζήμιων από αυτές», αναζητώντας τρόπους «να αξιοποιήσει τις ποιμαντικές της δυνάμεις και τους πόρους της ενώπιον της επιταχυνόμενης επιστημονικής προόδου»⁶⁰. Εάν το κατορθώσει αυτό, τότε θα έχει προσφέρει ως δώρο στο συλλογικό υποκείμενο «ένα ουσιαστικό πνευματικό καταφύγιο»⁶¹ κοινωνίας προσώπων και σχηματισμού υπαρκτικής ταυτότητας για τους ανθρώπους του αλγοριθμικού περιθωρίου.

59. Ι. Ζηξιούλας, *Πολιτισμική διαφορετικότητα και αμοιβαία κατανόηση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης* (Πανεπιστήμιο Κύπρου, 2004), 39.

60. Ι. Χρυσανγής και D. Hart (επιμ.), *Υπέρ της του Κόσμου Ζωής: Μια Ορθόδοξη Χριστιανική Προσέγγιση στα Φλέγοντα Ζητήματα της Σύγχρονης Ζωής* (Ακρίτας, 2024), 153-154.

61. Ibid., 154.

Βιβλιογραφία*Ελληνόγλωσση*

- Braudel, F. *Γραμματική των Πολιτισμών*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2003.
- Δεληκωσταντής, Κ. *Η Παιδεία ως Πολιτισμός του Προσώπου*. Έννοια, 2009.
- Ζηζιούλας, Ι. *Πολιτισμική διαφορετικότητα και αμοιβαία κατανόηση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*. Πανεπιστήμιο Κύπρου, 2004.
- Καρπούζης, Κ. «Ηθικές προκλήσεις στην Τεχνητή Νοημοσύνη στην εκπαίδευση: Σκέψεις από την ελληνική φιλοσοφία.» *Βιοηθικά* 10, no. 2 (2024): 2-6.
- Κορναράκης, Κ. *Ο άνθρωπος απέναντι στην εικόνα του: Κείμενα Πατερικής Ανθρωπολογίας και Ηθικής*. Αρμός, 2011.
- Ορφανίδου, Σ. *Ψηλαφώντας τον άνθρωπο του μέλλοντος: Μια αναζήτηση ταυτότητας στην εποχή του Ψηφιακού Υπαρξισμού και της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης*. Διαδρομή, 2023.
- Χρυσανγής, Ι., και Bentley H. επιμέλεια. *Υπέρ της του Κόσμου Ζωής: Μια Ορθόδοξη Χριστιανική Προσέγγιση στα Φλέγοντα Ζητήματα της Σύγχρονης Ζωής*. Ακρίτας, 2024.

Ξενόγλωσση

- “A robot has just been granted citizenship of Saudi Arabia.” <https://www.weforum.org/stories/2017/10/a-robot-has-just-been-granted-citizenship-of-saudi-arabia/>.
- “AI ethics are ignoring children, say Oxford researchers.” <https://www.ox.ac.uk/news/2024-03-21-ai-ethics-are-ignoring-children-say-oxford-researchers>.
- “Albania appoints world’s first AI-made minister.” <https://www.politico.eu/article/albania-appoints-worlds-first-virtual-minister-edi-rama-diella/>.

- Asher, S. R., and J. A. Paquette. "Loneliness and Peer Relations in Childhood." *Current Directions in Psychological Science* 12, no. 3 (2003): 75–78. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01233>.
- Brandtzaeg, P., M. Skjuve, and A. Følstad. "My AI Friend: How Users of a Social Chatbot Understand Their Human–AI Friendship." *Human Communication Research* 48 (2022): 407–423. <https://doi.org/10.1111/hcre.12453>.
- Baumeister, R. F., and Mark R. Leary. "The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation." *Psychological Bulletin* 117, no. 3 (1995): 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>.
- Brandtzaeg, P. B., Marita Skjuve, and Asbjørn Følstad. "My AI Friend: How Users of a Social Chatbot Understand Their Human–AI Friendship." *Human Communication Research* 48 (2022): 404–429. <https://doi.org/10.1093/hcr/hqac008>.
- Chiang, E. "Deleting Your Data in Google Cloud Platform." <https://cloud.google.com/blog/products/storage-data-transfer/deleting-your-data-in-google-cloud-platform>.
- Djufril, R., and S. Knobloch-Westerwick. "Love, Marriage, Pregnancy: Commitment Processes in Romantic Relationships with AI Chatbots." *Computers in Human Behavior: Artificial Humans* 4 (2025): 100155. <https://doi.org/10.1016/j.chbah.2025.100155>.
- Dosovitsky, G., and E. Bunge. "Development of a Chatbot for Depression: Adolescent Perceptions and Recommendations." *Child and Adolescent Mental Health* 28, no. 1 (2023): 124–127. <https://doi.org/10.1111/camh.12530>.
- Fulmer, R., and Y. Zhai. "Artificial Intelligence in Human Growth and Development: Applications Through the Lifespan." *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families* 33, no. 1 (2025): 5–13. <https://doi.org/10.1177/10664807231220410>.
- Herbener, A. B., and M. Damholdt. "Are Lonely Youngsters Turning to Chatbots for Companionship? The Relationship between Chatbot Usage and Social Connectedness in Danish

- High-School Students.” *International Journal of Human-Computer Studies* 196 (2025): 103409. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2025.103409>.
- Koh, J. “Date Me, Date Me: AI Chatbot Interactions as a Resource for the Online Construction of Masculinity.” *Discourse, Context & Media* 52 (2023): 100681. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2023.100681>.
- Kucirkova, N., S. Livingstone, and J. Radesky. “Advancing the Understanding of Children’s Digital Engagement: Responsive Methodologies and Ethical Considerations in Psychological Research.” *Frontiers in Psychology* 15 (2024): 1285302. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1285302>.
- Kurian, N. “No, Alexa, No! Designing Child-Safe AI and Protecting Children from the Risks of the ‘Empathy Gap’ in Large Language Models.” *Learning, Media and Technology* (2024): 1–14. <https://doi.org/10.1080/17439884.2024.2367052>.
- Lee, G. “Grandmother Talks to Mourners at Her Own Funeral.” <https://www.storyfile.com/news/the-telegraph%3A-grandmother-talks-to-mourners-at-her-own-funeral>.
- Marcia, J. E. “Development and Validation of Ego-Identity Status.” *Journal of Personality and Social Psychology* 3, no. 5 (1966): 551–558. <https://doi.org/10.1037/h0023281>.
- Melzer, A. *The Natural Goodness of Man: On the System of Rousseau’s Thought*. Chicago: University of Chicago Press, 1990.
- Michel, A. *The Black Box, Unlocked: Predictability and Understandability in Military AI*. Geneva: UNIDIR, 2020. <https://doi.org/10.37559/SecTec/20/AI1>.
- O’Reilly, M. “Social Media and Adolescent Mental Health: The Good, the Bad and the Ugly.” *Journal of Mental Health* 29, no. 2 (2020): 200–206. <https://doi.org/10.1080/09638237.2019.1630726>.
- Pentina, I., T. Hancock, and T. Xie. “Exploring Relationship Development with Social Chatbots: A Mixed-Method Study of Replika.” *Computers in Human Behavior* 140 (2023): 107600. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107600>.

- Rousseau, J.. *Emile or On Education*. Basic Books, 1979.
- Skjuve, M., A. Følstad, K. Fostervold, and P. Brandtzaeg. “My Chatbot Companion: A Study of Human–Chatbot Relationships.” *International Journal of Human–Computer Studies* 149 (2021): 102601. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2021.102601>.
- Tadimalla, S. Y., and M. L. Maher. “Implications of Identity in AI: Creators, Creations, and Consequences.” *Proceedings of the 2024 AAAI Spring Symposium Series* 3, no. 1 (2024): 532–538.
- Turner, S., A. Fulop, and K. A. Woodcock. “Loneliness: Adolescents’ Perspectives on What Causes It, and Ways Youth Services Can Prevent It.” *Children and Youth Services Review* 157 (2024): 107442. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2023.107442>.
- Twenge, M., J. Haidt, C. McAllister, A. B. Blake, H. Lemon, and A. Le Roy. “Worldwide Increases in Adolescent Loneliness.” *Journal of Adolescence* 93 (2021): 257–269. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.11.006>.
- Wang, G., J. Zhao, M. Van Kleek, and N. Shadbolt. “Challenges and Opportunities in Translating Ethical AI Principles into Practice for Children.” *Nature Machine Intelligence* 6 (2024): 265–270. <https://doi.org/10.1038/s42256-024-00805-x>.